

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Затверджено
Вченою радою
Запорізького національного університету
протокол № 2 від 09. 2022 р.
Голова Вченої ради, ректор
М. О. Фролов

ІСТОРІЯ І ПОЛІТИКА: КОНФЛІКТ VS ГАРМОНІЯ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії

Укладач:

Грушева Т.В., доцент кафедри новітньої історії України, кандидат історичних наук, доцент

Погоджено:

Проректор з наукової роботи
Проректор з науково-педагогічної роботи
Зав. відділу аспірантури і докторантури

Г. М. Васильчук
Ю. О. Каганов
О. П. Єфіменкова

Запоріжжя 2022

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна, вечірня, заочна форми навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	вибіркова
		Цикл професійної підготовки
Змістових модулів – 4	Спеціальність 032 «Історія та археологія»	Рік підготовки:
Загальна кількість годин –90		2-й
Освітньо-наукова програма Історія		Лекції 12 год.
		Практичні 12 год.
Рівень вищої освіти: третій (доктор філософії)	Самостійна робота	
	66 год.	
	Вид підсумкового контролю: залік	

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни «**Історик і політика: конфлікт vs гармонія**» є підготовка аспірантів до самостійного аналізу актуальних проблем історії і політики, сформуванню розуміння діалогічного характеру духовної і політичної традиції України та європейських країн, що дозволяє орієнтуватися у реаліях сучасного світу.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Історик і політика: конфлікт vs гармонія» є:

- Дослідження механізму взаємодії історика і влади.
- Ознайомлення із загальною моделлю взаємодії інтелектуальних генерацій та політичної влади в європейському та українському вимірах.
- Формування розуміння механізму взаємодії історика і влади в радянській Україні.

Вивчення суспільно-політичне значення історичної науки після проголошення незалежності України.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти повинні досягти таких програмних **компетентностей** і **програмних результатів навчання**:

Програмні компетентності	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу нових та комплексних ідей
ЗК2	Здатність вчитися, оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях
ЗК3	Здатність до формування системного наукового світогляду та загального культурного кругозору
ЗК4	Здатність до критичного мислення
ЗК11	Здатність працювати у науковому колективі та організувати його діяльність; виявляти та вирішувати проблеми, приймати обґрунтовані рішення, діяти свідомо та відповідально, демонструвати ініціативу та наполегливість щодо поставлених завдань і взятих зобов'язань
ЗК13	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації
СК2	Здатність до засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань за спеціальністю Історія, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
ЗК3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми
ЗК5	Здатність до критичного мислення
ЗК8	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо
ЗК10	Здатність розв'язувати комплексні проблеми історії на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності
СК1	Здатність до розуміння основних концепцій, історичних витоків, сучасного стану та тенденції розвитку історичної науки; оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку
СК5	Здатність усно і письмово презентувати та обговорювати результати наукових досліджень та/або інноваційних розробок

	українською та іноземною мовами, демонструвати глибоке розуміння іншомовних наукових текстів за напрямом досліджень; володіти навичками академічного письма
СК9	Здатність до розуміння складових частин і етапів історичного дослідження; форм організації історичного викладу; значення композиції твору, застосування тропів для представлення наукових знань
Програмні результати навчання	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ПРН1	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення.
ПРН6	Використовувати методи і способи ефективної комунікації та міжособистісної взаємодії в академічному середовищі.
ПРН7	Оволодівати сучасними знаннями та застосовувати їх у практичній діяльності; здійснювати абстрактний аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей; демонструвати відданість їх розвитку у передових контекстах професійної та наукової діяльності.
ПРН15	Розуміти морально-етичні норми і стандарти професійної поведінки науковця та викладача; принципи академічної доброчесності та дотримуватися їх у науковій та викладацькій діяльності.
ПРН18	Знати та розуміти основні принципи і правила, які складають семантичну основу сучасного осмислення загальних питань історичного пізнання
ПРН19	Знати зміст основних категорій і принципів, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за спеціальністю Історія
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ПРН1	Мати передові концептуальні та методологічні знання з предметної області та на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій
ПРН6	Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми історії державною та іноземною мовами; оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних вітчизняних та міжнародних наукових виданнях з дотриманням правил

	академічного письма; здійснювати ефективну міжособистісну комунікацію; демонструвати навички публічних виступів, аргументації та риторики
ПРН7	Критично аналізувати та узагальнювати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті всього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної наукової проблеми, визначати перспективи подальших наукових розвідок
ПРН8	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення; дотримуватися принципів академічної доброчесності та професійної етики; забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя
ПРН11	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів

Змістовий модуль 1. Конструювання загальної моделі взаємодії інтелектуальних генерацій та політичної влади (європейський та український досвід)

Тема 1. Європейські історики у світлі своєї епохи

Історики покоління шляхетської революції в Речі Посполитій (середина XVI ст.). Кромер: історія для світу. Протестанти і М. Бельський: історія для «народу». Іловський: перший теоретик. Хроніки «свого часу»: Оріховський etc.

Розвиток інфраструктури європейської історичної науки. Зміна інституційного положення історичної науки в першій половині XIX століття: національні історії як знамення XIX ст. Історичні умови і загальні тенденції розвитку історичної думки в другій половині XIX століття. Європейська історія початку XX ст. та історики. Парадигми історичної думки у XX столітті.

Тема 2. Видатні історики: історичні постаті в процесах державотворення України XIX – початок XX ст.

Розвиток української історичної думки в XIX ст. Становлення критичної історії. Провідні напрями в українській історіографії XIX ст. Кирило-Мефодіївське товариство: філософські ідеї державотворення. Суспільно-політична діяльність М.І. Костомарова. Громадська і політична діяльність Миколи Куліша. Наукова і політична діяльність Михайла Грушевського. Максим Ковалевський: похід у владу. Моделювання «державницької школи» В'ячеслава Липинського – мислитель в системі інтелектуальних мереж. Дмитро Яворницький і формування Катеринославської/ Дніпропетровської наукової школи українознавства. Микола Василенко – український вчений-історик, політичний і громадський діяч. Наукова школа та схолярна ідентичність істориків.

Змістовий модуль 2. Історик і влада: механізм взаємодії в Україні (1920-і – 1953 рр.)

Тема 3. Політика, ідеологія та офіційне бачення минулого України в 1920-х – 1953 рр. Доля історика

Засади організації в історичній науці УРСР. Історія України в офіційній історіографії.

Культурні та історіографічні місії генерацій істориків.

Роль М. Покровського в політизації історії для якого «історія стала

політикою, перекинутою в минуле». Кость Штепа vs Влада: арешт і слідство (1938–1941). Віктор Петров (1894–1969): історик і влада. Постать Олександра Оглоблина.

Тема 4. Пропагандистська складова історичних концепцій та їх вплив на суспільнусвідомість українців.

Поняття «історичний міф». Міф як засіб інформаційного впливу. Міф про три «братерські східнослов'янські народи». Міф про «Велику Вітчизняну війну» (термін, який став ідеологічним кліше на протипагу «Друга світова війна»). Міф про радянський народ, як «народ-визволитель» (який фактично був «народом-окупантом»). Як творився міф про «Комбата». Радянські пропагандистські «ідоли». Радянська пропаганда vs політичні настрої повоєнний період (на прикладі Запорізької області).

Змістовий модуль 3. Український історик та влада в післясталінську добу

Тема 5. Українські історики в умовах послаблення комуністичного диктату

Владна доктрина української історії у післясталінські роки. Спільнота істориків в УРСР: суспільно-політичні та інтелектуальні домінації. Роль партійних функціонерів у творенні «колективного стилю» українського радянського історіописання. Національне минуле в недирективній історіографії. Плеяда вітчизняних істориків, що вивели науку на вістря суспільно-політичної боротьби. Постанова ЦК КПУ про формування «Програми розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії УРСР на 1991–2000 рр.» (1989 р.).

Тема 6. Історична наука в українській діаспорі.

Історіософія І. Лисяка-Рудницького в контексті державотворчих процесів в Україні. Суспільний резонанс досліджень представників кафедри історії України в Гарвардському університеті та Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті в м. Едмонтон. Друк «Літопису УПА» в м. Торонто за ініціативи Є. Штендери та П. Потічного та вплив на розвиток історичної науки. Досягнення нового покоління спеціалістів з історії України (М. Богачевська-Хомяк, Л. Винар, І.-С. Коропецький, Б. Кравченко, Дж. Мейс, Р. Сербин, Ф. Сисин, О. Субтельний, Р. Шпорлюк, Дж. Хімка), що працювали в північноамериканських університетах. Значення оприлюднених результатів

роботи комісії Конгресу США з розслідування причин і наслідків Голодомору 1932–33 в УСРР.

Змістовий модуль 4. Сучасний інтелектуал: між наукою та політикою

Тема 7. Історична наука після проголошення незалежності України.

Співтовариства вчених, корпорації істориків. Вчений та влада у контексті політології в пострадянській Україні. Перспективи дослідження співтовариства істориків як «емоційного співтовариства».

«Синдром комунізації» істориків. Нова аналітична інтерпретація радянської історії.

Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії.

Питання культурної та державної спадкоємності Київської Русі в російській історичній політиці. Правда про Голодомор. Політизація історичної пам'яті про Другу світову війну. «Велика Вітчизняна війна» як історико-політичний наратив Росії. Інформаційний вплив РФ елемент гібридної війни. Російська історична політика в контексті відновлення статусу «наддержави». Псевдоісторичне обґрунтування російських проєктів «Крим» та «Новоросія».

Тема 8. Історик, влада, пам'ять.

Історична політика в Україні. Небезпеки історичного мислення та соціальні функції історика у сучасному світі. «Політизована історія»: різні виміри одного поняття. Історія та історики у сучасному медійному просторі України. Декомунізація в Україні. Володимир В'ятрович.

Вахтанг Кіпіані, Оксана Кісь, Федір Турченко, Ярослав Грицак – історики, що з'єднали владу і пам'ять.

«Історична політика», «політика минулого», «політика пам'яті» – дефініцій, що домінують у публічному суспільно-політичному дискурсі, історичних дослідженнях західних країн в останні десятиліття. Ключові аспекти історичної політики як політики сприяння порозумінню та примиренню у Європі.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин			
	усьо го	у тому числі		
		л.	прак т.	сам. роб.
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Конструювання загальної моделі взаємодії інтелектуальних генерацій та політичної влади (європейський та український досвід)				
Тема 1. Європейські історики у світлі своєї епохи	7	2	-	5
Тема 2. Видатні історики: історичні постаті в процесах державотворення України XIX – початок XX ст.	7	-	2	5
Разом за змістовим модулем 1	14	2	2	10
Змістовий модуль 2. Історик і влада: механізм взаємодії в Україні (1920-і – 1953 рр.)				
Тема 3. Політика, ідеологія та офіційне бачення минулого України в 1920-х – 1953 рр. Доля історика	8	2	2	4
Тема 4. Пропагандистська складова історичних концепцій та їх вплив на суспільну свідомість українців.	8	2	2	4
Разом за змістовим модулем 2	16	4	4	8
Змістовий модуль 3. Український історик та влада в післясталінську добу				
Тема 5. Українські історики в умовах послаблення комуністичного диктату.	8	2	2	4
Тема 6. Історична наука в українській діаспорі.	8	2	2	4
Разом за змістовим модулем 3	16	4	4	8
Змістовий модуль 4. Сучасний інтелектуал: між наукою та політикою				
Тема 7. Історична наука після проголошення незалежності України.	7	2	-	5
Тема 8. Історик, влада, пам'ять.	8	-	2	5
Разом за змістовим модулем 4	15	2	2	10

<i>Підсумкове тестування</i>	10			10
<i>Підготовка доповіді на наукову конференцію</i>	20			20
Усього годин	90	12	12	66

5. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1. Конструювання загальної моделі взаємодії інтелектуальних генерацій та політичної влади (європейський та український досвід)		
1	Європейські історики у світлі своєї епохи	2
	Разом за змістовим модулем 1	2
Змістовий модуль 2. Історик і влада: механізм взаємодії в Україні (1920-і – 1953 рр.)		
3	Політика, ідеологія та офіційне бачення минулого України в 1920-х – 1953 рр. Доля історика.	2
4	Пропагандистська складова історичних концепцій та їх вплив на суспільну свідомість українців.	2
	Разом за змістовим модулем 2	4
Змістовий модуль 3. Український історик та влада в післясталінську добу		
5	Українські історики в умовах послаблення комуністичного диктату.	2
6.	Історична наука в українській діаспорі.	2
	Разом за змістовим модулем 3	4
Змістовий модуль 4. Сучасний інтелектуал: між наукою та політикою		
7	Історична наука після проголошення незалежності України.	2
	Разом за змістовим модулем 4	2
Усього годин		12

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1. Конструювання загальної моделі взаємодії інтелектуальних генерацій та політичної влади (європейський та український досвід)		

2	Видатні історики: історичні постаті в процесах державотворення України XIX – початок XX ст.	2
	Разом за змістовим модулем 1	2
Змістовий модуль 2. Історик і влада: механізм взаємодії в Україні (1920-і – 1953 рр.)		
3	Політика, ідеологія та офіційне бачення минулого України в 1920- х – 1953 рр. Доля історика.	2
4	Пропагандистська складова історичних концепцій та їх вплив на суспільну свідомість українців.	2
	Разом за змістовим модулем 2	4
Змістовий модуль 3. Український історик та влада в післясталінську добу		
5	Українські історики в умовах послаблення комуністичного диктату.	2
6.	Історична наука в українській діаспорі.	2
	Разом за змістовим модулем 3	4
Змістовий модуль 4. Сучасний інтелектуал: між наукою та політикою		
8	Історик, влада, пам'ять	2
	Разом за змістовим модулем 4	2
Усього годин		12

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1. Конструювання загальної моделі взаємодії інтелектуальних генерацій та політичної влади (європейський та український досвід)		
1	Європейські історики у світлі своєї епохи	5
2	Видатні історики: історичні постаті в процесах державотворення України XIX – початок XX ст.	5
	Разом за змістовим модулем 1	10
Змістовий модуль 2. Історик і влада: механізм взаємодії в Україні (1920-і – 1953 рр.)		
3	Політика, ідеологія та офіційне бачення минулого України в 1920- х – 1953 рр. Доля історика.	4
4	Пропагандистська складова історичних концепцій та їх вплив на суспільну свідомість українців.	4

	Разом за змістовим модулем 2	8
Змістовий модуль 3. Український історик та влада в післясталінську добу		
5	Українські історики в умовах послаблення комуністичного диктату.	4
6	Історична наука в українській діаспорі.	4
	Разом за змістовим модулем 3	8
Змістовий модуль 4. Сучасний інтелектуал: між наукою та політикою		
7	Тема 7. Історична наука після проголошення незалежності України.	5
8	Історик, влада, пам'ять.	5
	Разом за змістовим модулем 4	10
	Підсумкове тестування	10
	Підготовка доповіді на наукову конференцію	20
Усього годин		66

ВИДИ КОНТРОЛЮ І СИСТЕМА НАКОПИЧЕННЯ БАЛІВ

№ змістового модуля	Вид контролю	Кількість балів
ПОТОЧНИЙ		
1	<i>Доповідь</i> : Історичні умови і загальні тенденції розвитку історичної думки в другій половині XIX століття (<i>max 7 балів</i>)	7
	<i>Самостійна робота 1</i> . Написання есе. Наукова школа та схолярна ідентичність істориків (<i>max 7 балів</i>)	7
2	<i>Дискусія</i> : Історія України в радянській офіційній історіографії довоєнного періоду (<i>max 7 балів</i>)	7
	<i>Доповідь</i> : Міф про три «братерські східнослов'янські народи» (<i>max 7 балів</i>)	7
3	<i>Дискусія</i> : Спільнота істориків в УРСР: суспільно-політичні та інтелектуальні домінації (<i>max 7 балів</i>)	7
	<i>Есе</i> : Історіософія І. Лисяка-Рудницького в контексті державотворчих процесів в Україні (<i>max 7 балів</i>)	7

4	<i>Доповідь: Інформаційний вплив РФ – елемент гібридної війни (тах 9 балів)</i>	9
	<i>Дискусія: Вахтанг Кіпіані, Оксана Кісь, Федір Турченко, Ярослав Грицак – історики, що з'єднали владу і пам'ять (тах 9 балів)</i>	9
	<i>Загалом за поточним контролем</i>	60
ПІДСУМКОВИЙ		
	<i>Залік, у т.ч.</i>	40
	<i>Тестування у системі Moodle</i>	10
	<i>Підготовка тексту доповіді на наукову конференцію із застосуванням інструментарію відповідного методу</i>	30
Разом:		100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою
A	90 – 100 (відмінно)	(відмінно)
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)
C	75 – 84 (добре)	
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60 – 69 (достатньо)	
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	

Рекомендована література:

1. Історик і влада. Колективна монографія. Відповідальний редактор В. Смолій; творчий керівник проекту І. Колесник. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. 543 с. URL : <http://history.org.ua/LiberUA/978->

[966-02-7782-3/978-966-02-7782-3.pdf](#)

2. Андрухів І. Кость Левицький: політик, громадський діяч, правник (1859 – 1941). Надвірна : Надвірнян. друк., 2009. 104 с.
3. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ, 2012.
4. Бойко М.П. Кирило-Мефодіївське товариство: філософські та культурологічні ідеї національної самосвідомості та державотворення. Дніпродзержинськ : Дніпродзерж. держ.техн. ун-т., 2006. 451 с.
5. Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції. URL : http://history.org.ua/journall/graf/graf_2013_23/19.pdf
6. В'ячеслав Липинський в історії, теорії і практиці українського державотворення: матеріали Міжнар. конф., 26 - 27 квіт., 2007 р., Луцьк / уклад.: А.Г. Шваб; Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки. Луцьк : Вежа, 2007. 569 с.
7. Головка В.В. Історіографія кризи історичної науки. Український аспект. Київ, 2003. 228с.
8. Голубчик Г. Становлення європейських моделей суспільної пам'яті: інституційно-правовий аспект. Державне управління та місцеве самоврядування, 2014. Вип. 3. С. 97-106. URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_03\(22\)/12.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_03(22)/12.pdf)
9. Grusheva T. Implementation of the Soviet model of an atheistic society: implications for the southern and eastern regions of the Ukrainian SSR. Propaganda and public consciousness in the South and East of Ukraine (1930s – early XX century). Riga : Baltija Publishing, 2021. С. 69-90.
10. Грушева Т. Матеріали музеїв на уроках історії: український досвід. *Педагогічні науки та освіта : збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. Запоріжжя : СТАТУС. 2022. № XL-XLI. С. 44-53.
11. Грушева Т. Україна в діалозі європейських культур : підручник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 224 с.
12. Грушева Т., Костюк Д. Радянська пропаганда vs політичні настрої жителів Запорізької області у повоєнний період. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021. №4. С. 108-116.
13. Догерті Дж. Усі брешуть, або як трансформувалися російські ЗМІ. URL : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/usi_breshut_abo_yak_transformovalisya_rosiyski_zmi/
14. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика. Київ, 2012.
15. Еванс Р. Дж. На захист історії. Львів, 2008.

16. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія: методологічні аспекти взаємодії. *Національна та історична пам'ять*. 2012. Вип.2.
17. Зашкільняк Л. *Методологія історії: від давнини до сучасності*. Львів, 1999. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Metodolohiia_istorii_vid_davny_ny_do_suchasnosti.pdf
18. Інститут історії України Національної академії наук України: Документи і матеріали 1936–1991: У 2 кн. Відп. ред. В.А. Смолій; упор. О.С. Рубльов, О.В. Юркова. Київ, 2011. Кн. 1: 1936–1947.
19. Інтерпретації історії у політиці Російської Федерації як загроза національній безпеці України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1796/>
20. Калакура Я. Образ українського радянського історика в контексті інтроспекції. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Вип.8. Київ, 2015. С. 41-53.
21. Касьянов Г. *Dansemacabre: голод 1932 –1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х)*. Київ, 2010.
22. Киридон А. «Подолання минулого» в країнах Центрально-Східної Європи: основні тенденції. URL : <https://drive.google.com/file/d/1xwKGJ7X9kUP9poyL6zrp7yiZrJr25Sr5/view>
23. Козеллек Р. *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*. Пер. з нім. Київ, 2005.
24. Колесник І. *Українська історіографія: концептуальна історія*. Київ, 2013.
25. Копилов В.О. *Влада і знання: генезис ідей епістемократії*. Харків, 2009.
26. *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / Ю. Шаповал, Л.Нагорна, О. Бойко та ін.; за загальною редакцією Ю. Шаповала*. Київ : ІПЕНД, 2013. 600 с.
27. Луняк, Є. М. *З плеяди творців націй: Мішле, Костомаров, Грушевський. Видатні історики в романтичних життєписах*. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 168 с.
28. Мангайм К. *Ідеологія та утопія*. Київ, 2008.
29. Нагорна Л. *Історична пам'ять: Теорії, дискурси, рефлексії*. Київ, 2012.
30. Нахлік Є.К. *Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель : у 2-х т.* Київ :Український письменник, 2007. 462с.
31. Нора П. *Історія як захист від політики*. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/istoriya- i-pamyat-vazhki-pitannya/117-pier-nora-istoriia- iak-zakhyst-vid-polityky>
32. Нора П. *Теперішнє, нація, пам'ять*. Перекл. з франц. А. Репа. Київ, 2014.

272 с.

33. Острянюк А.М. Наукові історичні школи в Україні: фантоми української історіографії.

Історіографічні дослідження в Україні. Зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 22. С. 293–310.

34. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Пер. з англ. Київ, 2011.

35. Потапенко Я. Політизація історичної пам'яті про Другу світову війну. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/potapenko_polityzatsia.pdf

36. Рікер П. Історія та істина. Пер. з фр. В.Й.Шовкуна. Київ, 2001.

37. Рудий Г. Газетна періодика УРСР 1950-х років: особливості формування, функціонування, контент. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3528:ga-zetna-periodika-ursr-1950-kh-rokiv-osoblivosti-formuvannya-funktsionuvannya-kontent&catid=81&Itemid=415

38. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів, 2010.

39. Савенок Л. Вчений-історик і суспільство в УСРР часів непу: характер і наслідки взаємодії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. №7. С. 293-294.

40. Савчук В. Інтелігенція Дніпропетровщини в «обіймах» влади: 20–30-ті роки ХХ століття. *Реабілітовані історією: у 27 т. голов. ред. кол.: Тронько П.Т. Дніпропетровськ, 2009.*

41. Тельвак В. Між історією і політикою: рецепція творчої спадщини Михайла Грушевського після 1914 року. *Михайло Грушевський. Твори у 50 томах*. Т.46. Кн. II. Львів, 2015.

42. Турченко Ф. Як творився міф про «Комбата». Науково-популярний нарис. Запоріжжя, 2017. 80 с.

43. Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 116 с.

44. Удод О. Українська історична дидактика: академічний дискурс (До 80-річчя Інституту історії України). Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2016. 214 с. URL : <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-8030-4/978-966-02-8030-4.pdf>

45. Україна у підручниках та інформаційному просторі краї світу. Укладачі Б.М. Жебровський, О.А. Удод. Київ, 2011. 88 с.

46. Україна-Росія: діалог історіографій. Матеріали міжнародної наукової конференції. Ін-т історії України НАН України, Канад. ін-т укр. студій Альбертського ун-ту (Едмонтон), Сіверський ін-т регіон. дослідж.; Редкол.:

- В.Ф. Верстюка (відп. ред.), В.М. Бойко (відп. секр.), С. А. Лепявко, С. М. Плохій. Київ–Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2007. 256 с. URL : <http://institute.sivertraining.org.ua/biblioteka/dialog.pdf>
47. Українські історики. Біобібліографічний довідник. Випуск 3. Серія «Українські історики». Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 344 с.
48. Хітрова Т. Маніпулятивна складова наративних концепцій журналістських текстів у системі формування радянської версії української історичної пам'яті. URL : http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/1014/1/Khitrova_Manipulative.pdf
49. Шартъє Р. Минуле в теперішньому. Історія, література, пам'ять. *Європейський світ*. Київ, 2012. Вип.3. С.7-12.
50. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт. Чернівці, 2011.
51. Шевчук Д. Смысл і межі політичного: філософська інтерпретація. Острог, 2014. 374 с.
52. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. 526 с. URL : https://eprints.oa.edu.ua/1117/1/Yaremchuk_111203.pdf